

PETRI PAVLI VER

GERII IVSTINOPOLITA

NI IVRISCONSULTI

DE REPUBLICA VENETA

LIBER PRIMVS

Petrus paulus Vergerius epus

Justinopolitanus Jo: paulo

Olinae iurecons.

dono dedit. 1539. Ind. 12.

Jannij ant^{ij} clina Artina et med^a doloij 1568.

PETER PAUL WILK

CENTRAL UNIVERSITY

100 UNIVERSITY AVENUE

THE UNIVERSITY OF

LIBRARY

100 UNIVERSITY AVENUE

ANN ARBOR, MICHIGAN

1968

UNIVERSITY MICROFILMS

VRISCIVILIS STV

dia, quæ omnes laudant,
Sanè sunt vberima præcla
ra, atq; admirabilia, & eo
rum tanta est dignitas, tan
ta præstátia, & gloria, quã
ta cæterorum studiorum
omnium existere nunquàm potest. Sed
tantam operam tantam curam, & sol
licitudinem, tam laboriosam, & mole
stam coniunctam habent quantã ferre
nemo posset si non illa essent præmia
proposita ad opes, ad dignitatem, ad
immortalitatem, quæ nunc sunt am
plissima. Verum quànq̃ ista nos Am
bitio, ista spes consolatur tamen illa
laborum moles, illa sollicitudo nõ po
test non grauissima, & molestissima vi
deri, vel quia longo aliquando inter
uallo illa gloria, illaq; foelicitas distat,
quam petimus, & sæpe oculis cerni nõ
potest, vel quia ita prorsus natura cõ
stituit grauem nihilominus, & mole
stum omnem laborem esse, quànq̃ præ

mia maxima / atq; vberrima propone-
rentur. Quamobrem sapienter permi-
sisse videntur ij / qui literaria nostra
Gymnasia instituerunt, vt ab illa ope-
ra / & cura ipsa æstate aliquantisper de-
sisteremus, Nam quum ea grauis / &
molesta sit semper, tum æstate multo
grauior / multoq; molestior esse solet.
Itaq; quum ea iam aduenit, ego vero
ferè desino, atq; hoc tempus interea tū
hic, tum in mea patria modo ad hone-
stas quasdam corporis voluptates mo-
do ad humana studia ornatissima / &
iucundissima multo maiore cum voi-
luptate transmitto, Sed tum demum
videor mihi prorsus aliquid posse pro-
ficere, quum optimorum / atq; excellē-
tissimorum quorūdam hominum cō-
suetudine vtor, Quia me viue imagi-
nes, viuæq; doctorum hominum vo-
ces, & iudicia multo magis cōmouēt /
atq; incendunt, quàm illa antiquorum
monumenta, illæ mortuæ conciones.
Itaq; sæpe cum illo sapiētissimo, & do-

etissimo homine Petro Bembo, saepe
cum illo optimo ! atq; ornatissimo se-
ne Leonico, magno cū fructu, magna
cū voluptate ! & cupiditate versari so-
leo nō modo in ciuitate ! Sed etiam ru-
ri aliquando ! quum animi causa vr-
banissimi homines rustificantur, multa
cū illis de meis studijs, multa de mea
fortuna saepe communico, audio illos
differētes, audio iocātes, admiror eru-
ditionem, atq; eloquentiam, admiror
iudicium, atq; illam incredibilem mā-
gnorum hominum humanitatem, &
iucūditatem. Atq; ista fælicitate, & glo-
ria etsi saepe antehac sum vsus tamen
nunquā maiore fructu, maioreq; vo-
luptate quā paucis ante diebus, quū
ego vnā essem cū illis in Nouiano, &
illa audiuissem omnia, quæ in Hortis,
quum a studijs maximis, & grauissi-
mis vacarent de illo sapientissimo, &
diuino Principe Andrea Grito, atq; de
vniuersa Rep. Veneta biduo inter se
differuissent. Quāobrem ego illas sen-

tentias collegi omnes; atq; in his libris
p mea facultate disposui. • Quanquam
• n. (scio) ipsa res alium hominem; ali
am copiam; aliam dicendi vim postu
laret, tamen non possum non existi
mare multos omnino futuros, qui no
stra aliquando legant. • Nam quum
grauissimi / & sapientissimi homines
loquatur, atq; adeo de rebus maximis
& iucundissimis non tam illos acerbis
tas orationis nostrae auertere; quam il
la grauitas / & maturitas hominum; atq;
rerum inuitare ad legendum potest.

LIBER PRIMVS

VVM Igitur sole iam occi-
dente in Hortos venissent / &
animi causa spaciarentur / quòd
reliquum illius diei in grauissi-
mis studijs domi consumpsissent, ego
qui non longe procul sedebam solus,
q̄si illos vt excitarem: quia taciti vehe-
menter nescio qd̄ meditari videbant:
capi aliq̄to altiore voce aliquot versus
legere / quos pauloante scripseram.

I taq; Bembus continuo. Equidem te lau-
do / qui de optimo Principe ita scri-
bis / nam quanquàm scribere debemus
omnes, quòd omnem nostram foelici-
tatem / oëm laudem / & dignitatem ferè
illi propediem (vt spero) debebimus,
tamen tu imprimis debes, qui etiam
priuatum beneficium, & prorsus no-
uam gloriam es pauloante assecutus.

Tum Leonicus. Hic aliud genus carmi-
nis querèdū est / si de illo homine / quo
nemo vnquàm maior fuit, scribèdum
putas. Nam isti quidem Hendecasylla

bi tuis vel amoribus, vel leuibus iocis
magis conueniunt. L M V V

Omnino tecum sentio inquam ego, Pa-
ter Leonice. Verum huiusmodi mea
est facultas. Huiusmodi etiam mea for-
tuna hodie, exigua quaedam, & tenuis-
sima. itaq; nihil possum nisi quosdam
exiguos versus facere. Quamquam e-
quidem spero fore, vt maius aliquid cona-
ri aliquando audeam, praesertim quia
mihi (nisi fallor) vestra beniuolentia,
Vestra studia, atq; officia, vbi ego ma-
gnam spem collocaui rerum mearum,
desse non possunt, atq; ista egregia re-
rum domina, quae mihi in hac adole-
scentia molestissima, atq; acerbissima
semper fuit, fortasse non eodem modo
inimica in reliqua aetate futura est.

Hic Bembus ferè subridēs cetero, inquit,
fortuna commouere poetam non de-
bet, nam illam vincere consilio, & sa-
pientia potes, & omnia moderate fer-
re, praesertim quod in ea tempora inci-
disti, in quibus fortasse non iam illud

imperium, & potestatem in bonas artes
bonosque homines habitura fortuna est,
quam habuisse aliquando intelligimus;
Itaque omnibus qui in bonarum artium
studijs, doctrinisque versati fuerint bene
sperandum est.

Omnino bene sperandum inquit Leo
nicus, Nam multas res Italiae, quae sane
erant turbatae, ferè sedatas aliquando
prospicio. Et optimus quidem Princeps
in Rep. bene instituta, foelicissima, & po
tentissima sapientissimus ipse inter sa
pientissimos Senatores, & Patres sedet.
Itaque planè pulsam, & superatam fortu
nae potetiam affirmemus. Iam ea apud
nos nusquam est, puto ad extranea im
peria confugisse supplicem fortunam,
vt Reges deuicti solent, Nam tanta in
vlla Rep. sapientia, tantaque potentia, &
auctoritas, quanta hodie in Veneta exi
stit omnino nunquam fuit. Sed de ipso
Principe, quem modo Vergerius lau
dabat: Affirmare equidem debeo Deos
immortales, omnia studia, atque naturam

B

omni diligentia atq; industria vnum
hunc hominem facere aliquando vo-
luisse, egregia quadam animi virtute
& foelicitate, praelara in rebus geren-
dis experientia, praeterea singulari qua-
dam corporis dignitate & praestantia
qualis fortasse neq; nostra neq; veteru
memoria vnquam fuit. Itaq; iam ab-
ineunte aetate dedit, quasi in illum am-
plissimum dignitatis, & laudis gradu
omnino vellet hac aetate peruenire vir-
tutis suae documenta maxima. Nam
quum adolescens in Gymnasio Pataui-
no magna cura laude philosophiae no-
biscum operam daret incredibile dictu
est, quata, & quam matura prudentia
& grauitate, quanta gratia, quanta fo-
licitate prorsus ante annos fuerit. Equi-
dem illius temporis recordatione iur-
cundissime fruor, quia in illo cursu ve-
terum studiorum amicus illi, ac penes
familiaris fui, Quod mihi magnae qui-
dem laudi attribuo. Nam etiam Gym-
nasium nostrum existimo tantam lau-

dem & gloriam ex dignitate & virtute huius alumni affectum esse quam antehac vlla ex causa nunquam.

Hic Bembus, quoniam in hunc sermonem incidimus sanè iucundum confédum est in his sedibus, quæ sunt in ripa huiusce fluuij sub Populo, Quam ego hodie foelicem iudicabo, Quæ vocem Leonici & laudem summi Principis, Interimq; nostræ Reip. excipiet.

Interea dum hæc Bembus cōfederamus omnes, & cœpit Leonicus. Præfatus tamen nescio quid ante dicturum se de Principe atq; de Veneta Rep. ea scilicet, quæ etiam deorum immortalium propria esse solent, Quia Principis & Reip. Venetæ auctoritatem cum potestate & laude deorum immortalium conferebat.

Ego illis qui ante nos fuerunt nusq; inuideo. Nam quanquam in eam ætatem inciderūt in qua bonarum artium studia & disciplinæ tum in Italia tum in Græcia summa cum laude vigeabant ta

men omnino miserī in illa gloria & foelicitate fuerūt, Quia quoddam sum-
mum bonum idest pulcherrimam Re-
ligionem in qua nos sumus cognosce-
re nescio quomodo minime potue-
runt / & rursus quanquam hoc potue-
runt tamen illa studia / & bonas artes
nescio qua temporum calamitate ferè
amiserant, fuit enim aliquandiu Italia
aut nulla / aut certe parua / & obscura
cum laude studiorum. Verum posteri-
tati (si recte prospicio) non leuis causa
est cur aliquantum inuidea. Nam prin-
cipio Christiana Resp. (vt videre vide-
or) iam erit clarior, iam firmior, mul-
toq; latius patebit quam vnq̃ antea.
Necnō ipsa studia, ipsæ bonæ artes, &
doctrinæ veterem dignitatem recupe-
rare pulcherrime poterunt atq; hoc
equidem spero futurum, Quando res
Italiae eum cursum tenere incipiunt /
quem iam tenent, rectum quendam
& optabilem. quem quidem Resp. Ve-
neta quæ vna est in omni Italia sapiē

tia/ & foelicitate præstantiffima dirige
re ad magis certam normam cotidie
potest. Desperavi aliquando (fateor) de
rebus nostris / & posteritatis vicẽ non
leuiter dolui , quam ego miserrimam
futuram existimabam / quum iam no
stra atate prostrata / ac penè affecta om
nia viderentur. Nunc ferè inuideo / Vti
namq; paulo serius natus essem / vt
Tranquillitati / atq; ocio hominum
adessem / qui tempestatem / & laborem
vidi . Sed ferè sub irascor quodammo
do ijs, qui rerum humanarum curam
habent tandiu distulisse eos gloriam /
& foelicitatem mortalium. Nam si pau
loante huiuscemodi Remp. nobis , &
hunc Principem de cœlo misissent for
tasse integram / & perfectam foelicitatem
hodie videremus / cuius vix quod
dam initium / ac veluti imaginem vi
dere potuimus.

Tum Bembus, certe tui nominis gloria
Leonice / tua alia quædam vita in illa
futura luce / & foelicitate versabitur , at

que apud omnem posteritatem clara
& celebris futura est: si vita, quæ cor
pore, & spiritu continetur non pote
rit. & mihi quidem hoc iucundissimū
est. Quia iam planè dubitabam paulo
ante infœlicem omnino omnem po
steritatem futuram, quæ scilicet nihil
minus curare posset quàm nostra stu
dia, nostramq; gloriam, Hunc de futu
ra ætate ferè tecum sentio. Sed quæso
abste Leonice, Quid hoc esse dicendum
est ita incultum, atq; infœlicem aliquā
diu fuisse orbem (vt paloante dixisti)
ac veluti i quadā Hyeme ferè sine vllis
ornamētis præsertim literarum, Nam
post illud ornatissimum Augusti sæcu
lum, atq; illam veluti æstatem vberri
mam in qua mihi videntur fuisse om
nia, neq; vlla Respublica fuit, neq; ferè
studia (vt mihi videtur) neq; iudicia
qualia deniq; paucis ante annis florere
incipiunt.

Substitit aliquandiu Leonicus, & quum
verba æstimasset, ferè inquit adduxisti

nescio quid noui ad eam rem / quam
requiris Bembe. Nam illa foelix Augu-
sti ætas in qua maturi homines / matu-
ræq; artes / & ingenia fuerunt, quædam
veluti ætas fuit. Consecuta est quædã
hyems / in qua magna ingeniorum in-
foelicitas fuit, & sanè longa Hyems, Ho-
die ver nouum rursus existit. Sed dicã
ego aliam quãdam causam, Nam quæ
admodum agri & corpora suas habeat
calamitates ita Animi habent suas / in
qua sententia fuit Plato. Itaq; tot retro
annis quibus ista infœlicitas hominũ /
atq; rerum fuit proculdubio calamitas
ea fuit / quam dicimus animorum, quæ
hac ætate magna ex parte quodammo-
do desijt esse, fortasse etiam ob sapien-
tiam / & foelicitatem Venetæ Reip. quæ
etiam fatalem calamitatem quoddam
modo auertere sapiencia potuerit, Ani-
morum calamitatem auertere, & mi-
nus mirum / minusq; incredibile vide-
ri potest, tametsi confiteor maius qui-
dam esse, & arduum quod dixi, Sed

quum omnis calamitas, & inſœlicitas
omnino ſapientia & conſilio arceatur,
& propulſam magna ex parte inſœlici
tatem videamus, & ſapientiam noſtra
ætate nuſquàm maiorem exiſtere q̄ in
Veneta Rep. Sanè huic Reip. potius at
tribuere debemus, q̄ calamitatem ani
morum, atq; inſœlicitatem magna qua
dam ex parte iam abiſſe a nobis cer
namus.

Tum Bembus, Sanè placet, & multum
tribuis noſtræ Reip. quum ita exiſti
mas calamitatem Animorum tam fœ
dam tam diuturnam ab illa fuiſſe pro
pulſam, Ego de iſta calamitate nihil di
co amplius, Sed vnum hoc ſcio reſediſ
ſe in illa Repu. ingentem quandam ſa
pientiã, ingentem fœlicitatem, & glo
riam, Itaque multa vulnera Italiae, &
Chriſtianæ reip. quàmuis ſint magne.
Vnde tum in ſtudijs, tũ in cæteris re
bus quidam veluti langor exiſtit, non
modo ſanabit aliquando (vt ego exiſti
mo) Sed priſtinam dignitatem, & vali

rudinem cum laude amplificabit, &
firmiorem reddet.

Procul dubio inquit Leonicus, quâquâ
sanè turbata vehementer omnia vide
antur, & nonnulli magnopere timeât,
ne tãdem minus bene agatur cum no
stra Italia. Sed certè scio, omnis hæc tur
ba, omnis trepidatio, & metus Italiæ
propediem tolletur, Atq; ades Bembe,
& omittamus paulisper reliquos Sena
tores qui sunt omnes magna & admi
rabili sapiëntia viri, loquamur de Prin
cipe, quem virtus & fortuna tot, tantif
que rebus diu exercuit, Quid est, per
Deos immortales, quod illius prorsus
diuina virtus & prouidentia non vi
dent, nõ admoneat, non perficiat! Cu
ius auctoritas vnquam maior, cuius
foelicitas & gloria admirabilior, vt pro
certo dicendum sit, non posse nobis
qppiam aduersi accidere. Dum illa ex
ercita virtus & foelix prudentia in illa
sapiënti Rep. inter tot graues Senato
res versatur, iam Bembe Quid hoc sit

aliquando non satis intelligo, Omnibus ingenitam esse eandem a natura vim, eundem sensum, & igniculum virtutis, & tamen vnum aliquem interdum præstare, & ita præstare, vt is non mortalis, vt cæteri, sed planè deus quidam terrenus existat. Cæteri vero illi multi vix aliquando homines, neq; hoc propterea fuisse dicendum q̄ ille interdum plus ausus fuerit, & laborauerit minus iniquam fortunam habuerit. Nam etiam hi multi sæpe tantundem ausi sunt, neq; labor defuit, neq; industria, & fortuna certe vinci sapientia potest. Sed nimirum Dij immortales (mea quidem sententia) vnum nescio quo pacto magis sæpe amant quàm alium, & eum apud quem eẽ Principatum, aut Imperium aliquando volunt, quia is propius ad eos accedit, multo ante diligunt, & procul dubio ornant magis. Nam quum hodie, & multo ante plurimi magnopere, magnoq; studio aliquid semper pro Rep. egerint, Quid

causæ est quòd ferè vnus Gritus non modo hodie præstet. Sed multo ante præcipue semper clarissima cum laude præstiterit, vt videretur quasi quidam sol iter reliqui sidera. Verum illud summo quod modo repudiaui, Egit ne scio quid, Egit maius quiddam, & acceptius Dijs immortalibus, atq; hominibus, maius etiam quàm homines apud quos gesta sunt omnia, æstimare posse videantur, dico amplius, ipsa fortuna, quæ sæpe victa est ab hoc homine inuictissima, quum huius felicitatem, & gloriam sæpe respicit: quia quum doleat reminiscitur: ipsa obstupescit, & comprehendere animo rerum gestarum magnitudinem non potest, atq; quum tot viderit pugnas, tot tumultus, & victorias, tum in toga, tum in armis, tot deniq; vices rerum, quas ipsa facit, affirmat secum ferè neminem ex omni memoria extitisse, cuius res gestæ pares dici possint, Ipsa vetus fortuna, quæ cum hoic simul orta est, quæ

vidit omnia, & reminiscitur ipsa hoc
fatei, & nō modo hoc, Sed nunquā
tories antehac victā fuisse quoties hac
ætate ab hoc homine victa est. Prete
rea vicisse se neminem affirmat tam
misere, tantaq; calamitate, quanta ipsa
victa est. Ego illam modo ante oculos
habeo veluti in quodam triumpho de
uictam, sordidatam, vix audētem ocu
los attollere timentem etiam tenuissi
mos homines, quæ quōdam reges nō
timuit. Neq; tamen hanc sibi laudem
ille inuictissimus vir, quamuis sit ma
gna, supremam ducit, Illam enim ma
iorem eē existimat, quæ vere est, quod
se ex priuato homine per mille curas,
mille sollicitudines, & pericula ferè Di
is immortalibus sapientia, & potentia
simillimum fecit. Itaq; iam res huma
nas tantum potest adiuuare, quantum
desiderare potuit habeo mō ante ocu
los excelsum illum, & diuinum ani
mum, qui nihil aliud cogitat, nisi quo
pacto conseruare Remp. & amplificare

etiam aliquādo cum dignitate possit.
Hic Bembus, Utinā amplificare etiam,
& terminos proferre, non dico in Ita
lia, Sed longe extra, scilicet vnde serpit
calamitas Italię atq; adeo totius Euro
pę, Orientem versus, nam inde, Leoni
ce oriri multa mala prospicio. Quan
doq; existimo magnas, & graues esse
causas, quāmobrem aduersus illos ar
ma non sumantur, Itaq; modo, nihil di
co amplius. Sed quoniam sermo, atque
animus se orientem versus conuerte
rat, & res est huiusmodi, quæ me vehe
mēter angit dicam potius de ipsa græ
cia, atq; age Leonice, illa eloquentiæ,
illa doctrinarum omnium inuentrix,
& parens, Vnde ausimus latini omnia,
atq; expressimus, an semper lugebit in
fœlix? Num illi obsecro eadem virtuti
& fœlicitas aliquid boni aliquando
afferet? Num vitam saltem, ne prorsus
interierit, quæ cæteris rebus non mo
do salutem attulit, Sed ornamentum
& dignitatem quanquā literarū græ

carum iactura modo: magisquàm pro-
uincia miseria me premit.

Tum Leonicus continuo + Sanè optimo
iure doles Bembe illam calamitatem
tam miseram / tam diuturnã etiam to-
tius prouinciæ græciæ / quæ me etiam
non modo hodie. Sed sæpe antehac per-
turbare vehementer solet. Amisisse græ-
ciam non modo imperium / non mo-
do armorum / & bonarũ artium pror-
sus omnem gloriam + Sed iam vrbes /
immo etiam vestigia vrbiũ / quæ nul-
la extant / & funditus desertam esse, vt
cum Asiæ quadam parte, atq; Aphricæ
solitudinibus / & vastitate contendat,
quæ olim omnem Italiam frequentia /
& celebritate longe vincere consuevit
Proh fatum / atq; infelicitatem prouin-
ciæ, Num ista decorum immortalium
voluntas fuit ! An hominum culpa ?
Modo in mentem venit Cicero quo-
dam in loco / deletam corynthum fuis-
se vehementer dolet, vnã adeo coryn-
thum deletã ferre vix potuit. Quid si

videat modo vniuersam græciam in
fœlicissime deuastatam ! Vniuersam
adeo Græciam, vnde ille tantam laudẽ
cum tanta illius populi inuidia repor
tauerat? quæ esset indignatio, quæ de
ploratio? Sanè vnius Cicerõis ingenio
atq; oratione digna illa miseria & in
fœlicitas iudicanda est a qua deplore
tur. Sed quod ad meam querelam atti
net, & tuam, atq; de spe græcarum lite
rarum, quarum iactura imprimis te
male habet, paucis accipe & sanè noua
res est, quam dicaui modo (nam illud
tacendũ puto, futurũ vt armis res aga
tur, atq; eo modo pristina Græciæ fœ
licitas aliquando restituatur) Certum
est Bembe migrare aliquando fortunã
prouinciæ, & loci, atq; gloriã vel quia
nihil firmũ est inter homines, & vere
oĩum rerum vicissitudo est: vel quia cul
pa mortalium, quàmuis nulla esset re
rum necessitas, id facit. Sed ista migra
tio. Sæpe nobis non occulta est, Vide
mus siquidem armorum, & scientiæ

militaris omnem laudem, quæ olim fuerat apud græcos præcipua inde ad Romanam Remp. migrasse, Sæpe vero migratio illa laudis atq; fortunæ nobis occultissima esse solet, Quippe subito aliquando migrat vel aliquo rerû motu, vel cursu stellarum pulsa, & latet aliquâdiu obscuro in loco, & quum mutationem rerum videt, vt saltem spem bonam concipere animo possit repente se effert è suis latebris, atq; in luce versatur. Quemadmodum de Hyrundine tradunt naturales philosophi, quæ veniente Autumno migrat, & quo migret incertum est, atq; demum vere nouo in illa coeli tranquillitate & veluti in quibusdam blanditijs noui solis reuertitur, & ferè quemadmodum illa virtus, & vis arborum, & plantarum omnium Hyeme in incerto loco latet, & vere adueniente illa vis naturæ omnis sese effert. Nam eadem fortuna armorum, & gloria (de qua supradixi) antequam in florentissima Veneta Rep.

tanta esset / atq; tam clara per multos
annos nusquam visa est. quippe quæ la
tebat in incerto loco, Idem fortasse de
latinis literis, idem de alijs quibusdam
artibus dicendum est, latuerunt omnia
nescio vbi, literarum inquam studio
rum & multarum artium foelicitas, &
gloria in incerto loco prorsus latuit,
quæ modo cum Reip. Ven. tráquillita
te, atq; ocio, & cum pulcherrimo diui
ni hominis Principatu veniunt in lu
cem ornatiora, vt Hyrundo / vt vis ar
borum exit cum sole, Itaque dixerim
Bembe, etiam fortuna illa & gloria to
tius Græciæ, quæ iamdiu migrauerat,
& latuerat tot annis nescio vbi, deniq;
hodie in lucem redibit : quia sub hac
optima Rep. & Principatu huius ho
minis excellentissimi optimam quan
dam spem concipere animo potest. Ve
rum interea multæ literæ græcæ in no
stra Italia sanè florent (Nam nostra om
nis querela potissimum de literis fue
rat) & florét quidem magne cum glo

D

ria & dignitate in nostra Italia, Itaque ego foelicem hanc ætatem appellare soleo, & foelicem Italiam cuius splendor, & foelicitas egregia quadam ipsius Græciæ coniunctione duplicatur.

Procul dubio ante omnia de literis græcis, quemadmodum audisti, mea erat querela, inquit Bembus, Nam cæterarum rerum gloriam, quæ illi fuerat omnino in nostram Italiam, multo ante venisse intelligebam, & de illis quidem ita, ut tu dicis, haud dubie spero futurum, Itaque iam nostram ætatem quæ non anteponet omnibus, quæ olim fuerunt, Nam cum latina lingua Atticam propè habemus in Italia coniunctam, Præterea nostram maternam sanè florentem.

Hæc Bembus cum quadam animi lætitia, & dicere quidem nescio quid aliud videbatur velle, Sed Leonicus interuenit, & quæso, inquit, Quoniam de nostra lingua quæstio incidit, audite pau-

cis de illa quid sentio. Eam ego in omni ætate equidem despexi, neq; id iniuria vt opinor, Nam pro illa mea sententia ita solebam dicere, lingua in Italia eiusmodi esse solet cuiusmodi imperium existit, & nihil æque commutare, ac tollere linguam potest, quàm commutatio Imperij. Græca enim lingua illa qua docti vtuntur tamdiu in pretio & summo in honore habita est quã diu Græcia imperauit, illud imperiũ ubi Græcia amisit omnem linguam simul amisit, vt siquid ex ea modo superest diuinitus superfit, & id quidem in Italia, Præterea Romam si spectemus. Vnde ego omnium rerum exempla petere soleo, Latina lingua tum demum florentissima fuit quum Romanum Imperium floreret, & quantum se imperium tantũdem se lingua proferebat. Si quidem Romani in eã prouinciam in qua iurisdictionem habuissent latinam etiam linguam cũ magistratu & præsidijs mittebant. Itaque

prætores Ro. quanquàm in Asia | aut
in Græcia magistratum agerent latine
nihilominus interponere decreta sole
bant id quod etiam apud Triphoni
um quendam iurisconsultum memini
aliquando vidisse, scilicet ob dignitatē
Rom. Imperij, & gloriam amplifican
dam, Qua ratione oratores Græci in
senatu dicentes non nisi latine aliquā
diu audiebantur: Sed posteaquàm pau
latim desinere etiam Romanum Im
perium aliquando cœpit, cœpit etiam
lingua desinere, & quum deniq; barba
ri quidam populi in Italiã irruissent,
Romanumq; Imperium occupassent,
latina etiam lingua quodammodo oc
cupata ē, & ferè vndiq; oppressa, & ho
die quidem opinor nulla esset, fortasse
etiam vix vllum vestigium tantæ di
gnitatis, & foelicitatis appareret nisi eã
veteres boni libri, & præcipue, vt ego
sentio Christiana religio, quæ erat lati
nis quibusdam literis tradita seruasset,
Nam quum perire religio non potuif

set, latina illa lingua, quæ erat cum re-
ligione coniuncta perire non potuit.
Igitur si commutari lingua cum im-
perio ita solet. Ego vero Italicæ istius
linguæ breuem gloriam, & incertam
alijs relinquo, Siquidem hæc imperia,
quæ sunt in Italia, & fouent hanc lin-
guam vehemēter equidem dubito ne
simul cum ista lingua propediem defi-
ciant, tanta est in vniuersa Italia Prin-
cipum, & animorum dissensio, tanta
Regum exterorum, atq; imperatorum
potentia, præterea etiam cupiditas Ita-
liæ potiundi. At latina quæ tum Reli-
gione tum alijs quibusdam libris, &
monumentis quodammodo consecra-
ta est perire ipsa non poterit. Itaq; hæc
potius volo, quæ me per ora hominū
ferre tutius, & diutius poterit, immo
quæ sola potest, quum vestra Italica ni-
si aliqua adiumēta & præsidia aliquan-
do habeat, nō possit. Præterea pro mea
sentētia pauloante solebam dicere. Lin-
gua Italica primum non satis firmata

est (vt mihi videtur) Deinde vix aliam
materiam solet excipere, quam leuem
quandam, & debile, idest delicias, Amo-
res, locos: Itaque tū vt delitijs sit locus,
tum vt firmari paulatim possit paci
& tranquillitate opus est, Sed pacē qui-
dem hoc tempore nullam habemus,
neq; habituri fortasse sumus, Quamob-
rem in hac turbulenta tempestate, atq;
rerum tāta perturbatione neq; linguæ
cuiusdam nouæ constituendæ, neq; de-
litiarum vllam curā habere debemus,
aut possumus. Hac ego, & multa alia,
quæ iam referre non attinet solebam
pro mea sententia, Quæ nunc omnia
confutare egomet mihi facile possum,
Nam res Italiæ propediem constituen-
tur, & firmabuntur, vt non temere cō-
uelli, aut commutari amplius posse vl-
la Regum exterorum vi dubitandum
sit. Erit Resp. Ven. erit in Italia perpe-
tua, & quidem florentissima, perpetua,
etiā regna quædam Principatus, at-
que imperia Venetæ Reip. socia, Equi-

dem prospicio, iá pacem, iam ocium,
& tranquillitatem rerum omnium ha-
bituros nos esse táta Reip. Ven. & Gri-
ti foelicitas, tanta prudentia, & auctori-
tas iam existit, Quáobré hodie nō mó-
constituere nostram linguam, sed da-
re etiam iucundissimis studijs aliquá
operam tutò dicebit, atq; ego imprimis
ita fortasse huius lingue in hac ætate
studiosus futurus sum, quemadmodũ
M. Cato in senectute græcarum litera-
rum fuit.

S ubrisit Bembus, & paulopost. Sanè mihi
iucunda res esset videre discétem Leo-
nicum, atq; in illa philosophia amanti-
um (vt ita dicam) in senectute versari.
Vetum quod ad linguam attinet, quo-
niam iucúda est disputatio audite ego
quid senserim. Dij immortales viden-
tur mihi præcipuá semper totius ita-
liæ curam habuisse, Nam illam vide-
mus omni memoria magna quadam
foelicitate, magna gloria, & dignitate
præstitisse. At multa etiam mala, mu-

tas calamitates saepe passa est . negare
non possumus , Sed saepe ex his malis
multa commoda consecuta sunt , atque
ea possem comemorare plurima / quae
ego noui , si esset ijs locus . Sed modo
vnū dicā quod ad rē nostram attinet ,
inignis quaedam & praecipua fuit ea
calamitas , quam Gothos quibusdam
ante annis importasse , in italiam legi
mus , nam eam adhuc sentimus / & sen
tiet fortasse omnis posteritas , Sed ex il
la calamitate profecta ē nostra lingua ,
Expecto quorsum euadas , inquit Leoni 2
cus . Nam dicere Deos immortales
dedisse nobis linguam italicam , quo
dammodo , vt compensarent infelicis
simam illam cladem / meo quidem iu
dicio / non possumus , nam mihi viden
tur potius auxisse curam / & sollicitudi
nem hominum , quum enim multis fe
rē satis ad gloriam olim fuisset graecā
linguam , & latinam didicisse , ex illo
tertia cuiusdam nouae addiscendae stu
dium additum est .

N on omnino vt compensarent inquit
Bembus Sed audi reliqua Deinde eti
am respōdebo. Insignis quædā, & præ
cipua calamitas ea fuit quā Gothi qui
busdam ante annis in Italiam intule
runt, Nam eam fere omne laudum, &
studiorum genus vehementer sensit,
Itaq; adhuc misera atq; infoelicia bona
rum artium studia futura essent, nisi
hac atate multi in literarum studijs
suminopere laborarent, Nam ij Barba
riem quæ pulcherrima studia occupa
uerat cotidie euellunt, Vtinamq; om
nes purgare sua studia ita aliquando
possint, Quæadmodum Leonice ve
stram philosophiam incredibili cum
laude purgasti. Sed ad rem, Ex illa toti
us Italiae calamitate profecta est nostra
lingua ex illa adeo studiorum, rerum,
atq; nominum corruptione, & pertur
batione, Dixerit quis, paruum præmi
um, sanè paruum quia tâta fuerat ma
gnitudo malorum, tanta infoelicitas re
rum, verum pluris fortasse æstimanda

E

ea est, quàm multi opinentur / multa enim habet commoda, & iucunditatē maximam, fortasse etiam gloriam, certe illi intermortue Romanæ auctoritatem / atq; existimationem quandam attulit, quia illi quædam veluti ancilla adiuuenta est, quæ his in rebus famularetur, quas non posset lingua latina cum dignitate agere. Itaq; hanc ipsam linguam, quæ iucunda est, & pulcherrima / & veluti domina / & data à dijs immortalibus quasi vt esset quodammo solatiū tantæ illius calamitatis non poteram existimare facile iterituram. Timui sæpe fateor, id quod tu Leonice, eam ne noua rerum mutatio / quæ impendebat aliquando tolleret, Nunc in pulcherrima rerum, quæ futura est, tranquillitate nihil timendum est. Nunc ad te Leonice qui ita existimas nouum laborem / & curam linguæ cuiusdam nouæ addiscende superiniunctam hominibus fuisse, Ita est, Sed ea sanè pulchra / & iucunda cura dicenda

est, atq; eho dic mihi Leonice, si ad fœ-
licitatem nostrorum temporum ali-
quo modo id accederet, vt latinorum
auctorum multa monumenta, quæ in
terciderunt venire in nostras manus
aliquando possent, An tu nouam cu-
ram legendi tanta cum fœlicitate con-
iunctam adeo grauem existimares? Si
Græci auctores præsertim in philoso-
phia, qui desiderantur Aristipus, Theo-
phrastus, Stoici, Epicurei, Si tui iuriscō-
sulti Vergeri, quos Iustinianus impera-
tor cū suo illo Tribuniano Páphilio
reiecit, & ferè in exilium misit M. Scæ-
uola, L. Crassus, S. Sulpitius, atq; alij
hominum vel deorum aliquo benefi-
cio exire aliquibus ex tenebris nostra
ætate potuissent, putaretis beneficium
illud fuisse maximum, q̄ multo pul-
chrior, multoque amplior studiorum
gloria, & fœlicitas futura esset? An for-
tasse maleficium, q̄ noua quædam sol-
licitudo, & cura legendi esset mortali-
bus adiuncta? Video sanè quid aduer-

sum hæc dicturi sitis / omnino iucun-
dus labor futurus is esset , Sed interea
dum legeremus posset cotidie tū græ-
ca, tum latina lingua reddi multo cla-
rior, multoq; maior , atq; illustrior, id
quod accidere non posset si nostrum
tēpus ad discendā nouam linguā trās-
mitteremus, nā illa iterea deseritur, &
sordescit, in qua excolenda, atq; ampli-
ficanda laborare imprimis debemus:
Quid si ex illis artibus, quæ omnino
perierunt reuiuiscere aliqua posset? pu-
ta diuinatio, chymia, vel alia huiusmo-
di? Equidem, vt ego existimo, noua illa
discendi cura cum aliqua foelicitate cō-
iuncta tibi summopere placeret Leo-
nice, quāquàm in illa perdiscenda ad-
iuuare linguam latinam, aut græcam
nulla ex parte posses. Nam posse ex aui-
um cantu, aut volatu, vel extorum in-
spectione futura cognoscere, quemad-
modum antiquitas ferè aliquando co-
gnouit, nō tu id Leonice, si religio pa-
teretur, pulcherrimum existimares? &

aurum ex plumbo facere, aut ex ære,
qua in re nō id amplius quod sumus
sed planè ipsa natura (vt ita dicam) vo-
luntas esse ita omnibus elementis vt
mur nonne illud èt magnopere place-
ret? nō dico modo ad diuitias cōparan-
das, (Nam eas vir sapiens aliunde cō-
parabit) Sed naturæ opera vt videas, &
admireris id quod ad Philosophum
pertinet. Si redire inquam, hæ artes in
lucem potuissent, aut noua aliqua co-
gnitione digna supuenire non tu qui-
dem cum Dijs ïmortalibus quereris,
neq; id diceres auxisse illos sollicitudi-
nem, & labores hominum, Sed foelici-
tatem auxisse. Itaq; eodem modo dix-
rimus, q̄quàm noua lingua, quæ data
est, siue vt esset calamitatis illius, de
qua dixi, solatium, siue alia quauis ex
causa, omnino nouam curam affert
non nouam curam fuisse additam, Sed
foelicitatem nouam. Quamquam nega-
re non possum Leonice multum om-
nino latinæ linguæ foelicitati demptū

fuisse, ex quo Italicae studia superuenerunt, siquidem quodammodo distributa est tota ea cura quam latinis auctoribus impendissimus, Verum adhuc felicitatis cuiusdam loco accipienda est, tum quia multi fuerunt eo ingenio ut in latina oratione proficere quodammodo non potuerint, In Italica magna cum laude potuerint, quales fortasse ij sunt quos in noua lingua veluti duces sequemur, tum quia non modo huic, sed illi etiam sufficere cum laude possumus in tanta ingeniorum gloria, itaque felicitate quae futura est, nisi merorientia quaedam signa decipiunt.

Procul dubio futura, inquit Leonicus, ut saepe dixi. Nam quemadmodum sol atque imber plantas omnis et arbores educat ita tranquillitas rerum, atque otium studia et ingenia.

Haec dum illi optimi, et doctissimi homines grauius et iucunde differerent, ego attente omnia et summa cum admiratione colligebam, Sed Bembus, quum me

respiceret, qui diu tacueram, vide, inqt
Vergeri ne magna cum reprehensio
ne tandiu taceas. Dicere enim te no
biscum familiarius aliquid oportebat,
quid cogites, atq; sentias de nostra Re
pu. atq; excellentissimo Principe, & de
tot atq; tantis laudibus quasi ille incre
dibili virtute animi ferè solus ex omni
memoria occupauit.

Itaq; ego dicere quidem vobiscum ali
quid sanè debui & optauit etiam præ
sertim in hac pulcherrima dicendi oc
casione, in qua oratio nemini deesse
potest. Sed cursum oratiõis vestræ gra
uissimæ & iucundissimæ, vnde ego in
credibili cum voluptate multa discebã
impediendũ nullo modo putauit. Nũc
quoniam admonuisti etiam de Rep. il
lud dicam, Prorsus diuinam esse Rem
pu. quemadmodum hodie sæpe dixi
stis. Itaq; nouam omnino foelicitatem
tum in studijs, tum alijs quibusdam in
rebus sperare quodãmodo necesse est,
Quandoquidem non aliunde profici

sci firma tranquillitas, & vera foelicitas
potest quàm ab Rep. bene instituta, &
fortunata. At de Principe. Sanè magnas,
atq; admirabiles fuisse omnes laudes,
quas illi hodie vestra oratione tribui
stis, & quæ profecto Dijs ìmortalibus,
magisq; cuiquàm homini conuenire
videantur, Sed tamen merito fuisse tri
butas, si gesta non dico ea, quæ ante
Principatum notissima omnibus fue
re clara illa quidem, & innumerabilia,
Sed quæ ex ipso Principatu videmus,
& sentimus omnes animo æstimaueri
mus, Nam omnia quæ agit, quæq; con
sultat ingenti sapientia, Ingentiq; foelici
tate plena intelligimus, Itaq; illi sanctis
simi Senatores, qui cum illo totius
Reip. curam suscipiunt admirantur
cotidie illam varietatem consiliorum
preclarissimorum, quæ illi sua virtus
exercita suppetit.

Recte Vergerius, Ait Leonicus, Sed Bem
be modo mecum animo repetebam.
Vestra illa tam clara, tam admirabilis

ciuitas, tam fortunata proprium hoc
habet vt egregia quaedam ingenia, ex
cellfos quosdam animos, sapientes quos
dam homines ferat. Respice singulas ci
uitates, sanè sunt aliqui egregia virtu
te animi, magni viri, & tum in admi
nistranda Rep. tum in cæteris rebus
præclari. conuerte animum ad illam
diuinam ciuitatem, occurrent plurimi
summo ingenio, summa virtute, &
prudencia, admirabiles quidam, & præ
stantissimi viri digni prorsus, quibus
Dij immortales pulcherrimam, & gra
uissimam Remp. dederint administra
dam. Ego quidem illam grauitatem
hominum, illam industriam singula
rem, illam sapientiam tam ingentem
nūquam desito laudare, & admirari.
Præterea si instituta, si iura, si leges ali
quando respicio tum illas, quæ a maio
ribus traditæ fuerunt, tum has, quæ co
tidie constituuntur, certe equidem affir
mo, nihil potest esse sanctius, nihil
æquius. Tu Vergeri, qui iuris ciuilis

scientiam persequeris, & causas agere apud illos aliquando soles nosti cuius modi sint constitutiones, quas illi seruant, discedunt illæ quidem (vt audio) à iure ciuili, sed tamen iure discedunt, & optima quadam æquitate. Num ita est Vergeri, Num iure, num summa æquitate constitutiones ille à vestro iure ciuili discedunt?

Tum ego. Nostrum ius ciuile ferè nihil aliud est quàm æquitas, Itaq; difficile est dicere, quod iure, & summa æquitate à iure ciuili quis discedat. Sed tamen recte tu quidem, pater Leonice, & aspienter, atq; ego id ipsum affirmo illæ constitutiones, atq; illæ iudiciariæ consuetudines, quum a iure ciuili discedunt; summa æquitate discedunt. Quia scilicet alia erant tempora. Quum ius ciuile scriberetur, alia rursus, quum se Veneta Resp. constitueret, & sanè laudanda summopere mihi videntur illa hominum ingenia, qui quum suas leges ferrent mutationem temporis animad

uertuntur, atq; ea ratione longe secus
quàm veteres nostri legumlatores ali
quibus in causis constituerunt. Qua
in re magna illorum Patrum tum
æquitas, tum prudentia perspecta est.
Sunt tamen non multæ causæ apud
eos legibus compræhensæ, Verum illæ
quæ sunt ommissæ adhuc maxima
æquitate, atq; ea non scripta decidere
consueuerunt, & quidem à iure civili
discedunt, quanquàm non vbiq; disce
dunt. accedūt enim sæpenumero quū
notissima quædam æquitas elucescit,
non quidem vt Imperatorum sanctio
nibus obediant, quibus nullo modo
ab illis obtemperari necesse est, Sed po
tius vt equitati & iustitiæ sese accōmo
dent. lucunda Patres optimi, & pror
sus grauis de his legibus disputatio fu
tura esset, atq; ego de illis, nisi vobis
molestum esset, possem hoc in loco
multa adducere. Scripsi enim aliquan
do de Venetis Magistratibus constitu
tionibus, & aliquot causas enumero

in quibus aliter sentiunt, qui ius ciuile scripserunt, aliter qui constitutiones Venetas, & illud potissimum elaboro, vt dicam, quæ ratio veteres iuriconsultos mouisset, vt ita sentirent, & quæ rursus Venetos Senatores vt a iure ciuili dissentirent fortasse parum clare, certe nimis implicite, & negligenter dixi modo pauca hæc verba de legibus, Sed si lubet, diligentius incipiam tum de Magistratibus, tum de legibus dicere.

Hic Bembus, Equidem audiam summa cum voluptate, atq; illam partem præcipue in qua de Magistratibus dicturus es, verum hodie tum de Rep. tum de summo Principe satis multa verba fecimus, vt iam incipiat aduersperascere, Crastina die huc afferto ea, quæ scripsisti. nam consulto, & meditati conuenimus, qui insperato, atq; improuise hodie aduenimus.

Recte admones, Subdit Leonicus, & sane pulchra disputatio de legibus, &

Magistratibus futura est, & maiore
omnium commodo, die crastina / præ
fertim meo. Nam ista humiditas no
ctis aduenientis est inimica senibus.

Paganinus in Tusculano Idi
bus Aprilis

M. D. XXVI.

Alterum librum excudet Paulopost,
in quo de legibus Venetis / &
Magistratibus copiosa di
sputatio futura est